

Harcsa István,
a KSH ny. fősztályvezetője
E-mail: istvan.harcsa@yahoo.com

Gondolatok a társadalom- statisztika fejlődéséről Andorka Rudolf életművének tükrében

A társadalomkutatók elsősorban a népesedés, a társadalmi rétegződés és a mobilitás, az életmód és az életkörülmények, valamint a társadalmi jelzőszámok területén publikált művei kapcsán ismerik *Andorka Rudolfot*. Ez sem kevés, de tudományos tevékenységének jelentőségét a modernkori társadalomstatisztika másfél évszázados történetében tekintve, ennél többről van szó. E megállapítással arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a neves szakember *munkájával jelentős mértékben hozzájárult a társadalomstatisztikának, valamint „ikerpárjának”, a makroszociológiának az újjászületéséhez az 1970-es években*. Ez utóbbi szerep érzékeltetése érdekében a hazai társadalomstatisztikát tágabb kitekintési keretbe kell illeszteni, hiszen csak így módon van lehetőség Andorka Rudolf tudományos munkásságának megítélésére.

Keleti Károly nyomdokain – a társadalmijelzőszám-rendszer kialakításáig

A szélesebb értelemben vett társadalomstatisztika megszületése *Keleti Károly* nevéhez köthető, aki alapítója volt az 1867-ben létrejött hazai hivatalos statisztikai szolgálatnak. A társadalomstatisztika kapcsán a „szélesebb értelemben vett” jelzőt azért használjuk, mert Keleti a korabeli nemzetközi gyakorlattól meglehetősen eltérő tartalommal töltötte meg a magyarországi statisztikai tevékenységet, mivel hivatalában nem csupán – a többnyire különálló – ágazati statisztikákat művelték magas szinten, hanem ő maga is, egészen látva a teljes társadalmat és a gazdaságot, a különálló „mozaikok” szerves összeillesztésével vázolt fel társadalmi helyzetképet. *A hazai statisztikai szolgálatban tehát már a kezdeti időszakban meghonosodott –*

a nemzetközi gyakorlatban nem igazán szokásos – integratív szemlélet és ezzel szoros összefüggésben az elemző tevékenység.

A két világháború között a Fővárosi Statisztikai Hivatal nemzetközi szempontból is magas szintű tevékenységet folytatott. Ezt a hivatal 1920. és 1930. évi társadalmi mobilitási vizsgálatai is alátámasztják, melyek egyedülálló forrásanyagát Andorka dolgozta fel későbbi kutatásainak megalapozása céljából. Ebben a korszakban lendültek fel a fővárosi szegénységvizsgálatok is, amelyek viszonyítási pontot képeztek az 1960-as évek végén újrainduló, hasonló tárgyú kutatások számára. Ezt követően, a múlt század 70-es éveiben érett meg a helyzet a korábbi (Keleti korától kezdve az 1920-as és 1940-es évek közötti időszakig kialakult) hagyományok¹ folytatására, ami alapvetően ugyan csak Andorka Rudolf, valamint *Cseh-Szombathy László* nevéhez köthető.²

Az említett két évtized egyúttal a kiemelkedő társadalomtudós iskolateremtő tevékenységének is része volt, továbbá egybeesett a korábban hányatott sorsú szociológia újjászületésének időszakával,³ amit érthetően egyfajta szellemi pezsgés kísért. E folyamatban a szociológia és a statisztika meghatározó személyiségei bizonyos értelemben tudományos missziót vállaltak, melyen belül kiemelt szerepet kapott a nyugati szociológia, illetve a matematikai-statisztikai módszerek fontosabb eredményeinek a népszerűsítése, sőt továbbgondolásuk és hazai adaptálásuk is.

Az újjászületés néhány évét „szakmai aranykornak” tekinthetjük még akkor is, ha egyre erősödő politikai ellenszélben kellett talpon maradni. Az 1968-as reform közvetlen hatásai ugyan az 1970-es évek derekára „lecsengtek”, mégis megmaradtak azok az intézményi keretek, amelyeket alapvetően a reform szele hozott létre. Ebben az időszakban állították fel a KSH-ban a Társadalomstatisztikai főosztályt, aminek távlatosan azt a szerepet szánták, hogy átfogó keretek között hasznosítsa a társadalomstatistika égisze alatt működő ágazati (például a népesedési, a munkaerő-, az életszínvonal-, a lakás-, a szociális, az oktatási, az egészségügyi stb.) statisztikákat, továbbá, hogy a fellendülő társadalmi tervezés számára szintetizáló jellegű elemzéseket készítsen. A koncepció szerint tehát a funkciója hasonló volt, mint az akkoriiban megerősített Közgazdasági főosztályé, ami az egyes gazdaságstatisztikai terüle-

¹ Ekkor „került vissza” a társadalomstatistikába a korábbi időszakban jellemző szociológiai jellegű megközelítés, nevezetesen a társadalmi jelenségek és folyamatok közötti összefüggések vizsgálata, és erre alapozva nyert fokozatosan teret a problémafókuszú szemlélet.

² Cseh-Szombathy László csak rövid ideig volt a KSH alkalmazottja, ezért a már említett újjászületésben Andorka nagyobb szerepet játszott. Meg kell még említeni *Ferge Zsuzsát* is, aki Andorka Rudolf mellett dolgozva ugyancsak úttörő tevékenységet végzett.

³ Ebben a korszakban léptek színre – Andorka Rudolf mellett – az újjászülető szociológia hazai „klasszikusai”, így többek között Cseh-Szombathy László, *Ferge Zsuzsa*, *Szelényi Iván*, akik több-kevesebb ideig dolgoztak a KSH-ban. E tudósgenerációba tartozott még *Kosáry Domokos* (aki a KSH Könyvtár mellett működő statisztikatörténeti munkacsoportban tevékenykedett, majd évekkel később a Magyar Tudományos Akadémia elnöke lett) és a társadalomstatistikusokkal meglehetősen szoros kapcsolatot ápoló *Gazsó Ferenc* is. Az újraéledési folyamatok sorában – *Szalai Sándor* vezetésével – ekkoriban jött létre a Magyar Szociológiai Társaság, amely jelentős mértékben támogatta a KSH-ban fellendülő társadalomstatisztikai tevékenységet.

tek eredményeire, adataira alapozva készítette el a nemzeti számlákat, számolta a GDP-t (gross domestic product – bruttó hazai termék) stb.

Visszatérve a tudománytörténeti alapokhoz, a társadalomstatisztika gyökerei a hazai szociológiához viszonyítva részben korábbiak, részben empirikusan jobban megalapozottak voltak. Nem véletlen, hogy Andorka is ebbe a tudománytörténeti keretbe ágyazva, bizonyos mértékig szakmai hitvallásnak tekinthető módon méltatta a modern társadalomstatisztika megalapítójának, Keleti Károlynak a jelentőségét: „...Keleti Károly tudományos munkái – az általa szervezett adatgyűjtéseken és közléseken túlmenően – az 1860-as és 1870-es évek magyar társadalmának megismeréséhez fontos forrást jelentenek számunkra. Elsősorban a »Hazánk és népe« c. művével valójában új műfajt teremtett: egyesítette a korábbi statisztikai gyűjteményeknek és leírásoknak (mint *Fényes Elek* munkáinak) és a társadalmi-politikai viszonyokat elemző és bíráló műveknek módszereit, megközelítését. Ezzel kétségtelenül olyan hagyományt teremtett a magyar statisztikai szolgálatban, amelyet később más kiemelkedő tudós statisztikusok folytattak.” (Andorka [1983] 1068–1069. old.)

Úgy vélem, hogy nem kisebbítem Keleti Károlynak és munkatársainak úttörő érdemeit azzal, ha az 1867-es kiegyezés után megalapított statisztikai hivatalt, illetve működését szélesebb politikai keretbe ágyazva vizsgálom. A pezsgő szakmai életet ugyanis kedvező reformléghőmérséklet vette körül, és e viszonyok között a korabeli gazdaság- és társadalompolitika megfelelő információkat igényelt, melyhez megteremtették a szükséges intézményi feltételeket is. Ezért azt lehet mondani, Keleti „jókor volt jó helyen”.

Az előbbieken alapján kézenfekvőnek tűnik a párhuzam a szociológia 1960-as évek végi, 1970-es évek eleji újjászületésének körülményeivel, amikor a mindenkori statisztikai tevékenység (és ezen belül a korszakos fejlesztési lépések megtételének) lehetőségét alapjaiban meghatározták a politikai mozgások. Ennek kimondása fontos üzenet, hiszen nem arról szó, hogy az intézményes statisztikát ebben az időszakban teljes mértékben politikai befolyás alá vették volna.

Itt kell megemlíteni, hogy az 1970-es évek derekán, az „ellenreform” keretében viszont már sor került a statisztikai tevékenység politikai befolyásolására. Ez a körülmény nagyon megnehezítette az Andorka által vezetett szakmai műhely munkáját, a Társadalomstatisztikai főosztály 1975-ös feloszlását követően pedig még kilátástalanabbá vált a helyzet.

Úgy vélem, hogy a szélesebb értelemben vett társadalomstatisztika születésével, illetve újjászületésével kapcsolatos körülmények párhuzamba állítása után tanulságos lehet összehasonlítani az egyes korszakok képviselőinek szellemiségét, világlátását is. Nem túlzás azt állítani, hogy – *a statisztikai tevékenység teljes palettáját tekintve – Keleti, valamint Andorka és kortársai (Cseh-Szombathy, Ferge) szemlélete minőségileg „más szintet” képviselt, mint ami a nemzetközi gyakorlatban akkor uralkodó volt.* Ők a hagyományos feladatokon túl a társadalmi és a gazdasági folyamatoknak,

illetve kölcsönhatásaiknak a bemutatását és elemzését is fontosnak tartották, ami túllépett a statisztika szorosán vett szerepén. Az elemzés alatt nemcsak a leíró jelleget, hanem az oksági összefüggések feltárását is felvállaló tevékenységet értem. Ebből a szempontból Keletinek a „Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából” című művét (*Keleti* [1871]) a korábbi években kiadott „Társadalmi helyzetkép” sorozat etalonjának lehet tekinteni.

Végül, az előbb leírtakkal összefüggésben, Andorka tudományos tevékenységéből most csupán egyetlen vonást, a társadalmi folyamatok és jelenségek átfogó megközelítésére való törekvést emelem ki, amely véleményem szerint folytatása Keleti és az ő szemléletét követő utódok megközelítési módjának. *Ha tömören akarnám jellemezni Andorka hozzájárulását a társadalomstatisztika továbbfejlesztéséhez, akkor a keretek felvázolását, valamint azoknak – az adott korlátokon belüli – tartalommal való megtöltését hangsúlyoznám.* Ezzel egy olyan új irányzat alapját vetette meg, amelynek célja az integrált társadalomstatisztikai rendszer kialakítása.

Az említett tartalom a társadalmi jelzőszámok rendszerének kidolgozását jelentette; ehhez Andorka szükségesnek látta a társadalomstatisztikai rendszer kereteinek felvázolását is. Az utóbbihoz azok a nemzetközi törekvések adták az „apropót”, amelyek a társadalmi és a gazdasági folyamatok átfogó bemutatását szolgálták. Ezek közül az egyik legjelentősebb a *Stone* [1971] nevéhez kapcsolódó társadalmi elszámolások rendszere volt. Később, a téma továbbgondolása nyomán könyvtáryi irodalom született, közéjük értve Andorka Rudolf szerzőtársaival közösen publikált (*Andorka–Illés* [1972], *Andorka–Kulcsár* [1975], *Andorka*, [1985]) rendszerezési elképzeléseit is. Ezekon az alapokon indult el a hazai „társadalmijelzőszám-mozgalom”, amelynek keretében a későbbiekben sorra készültek el a „társadalmi helyzetképek”.

A 2000 utáni időszak rendszerezési törekvései számos sikert hoztak, és bizonyos mértékig közelebb kerültünk egy olyan integrált társadalomstatisztikai rendszer kialakításához, amely output-vezérelt abban az értelemben, hogy társadalmi igényeket közvetítő jelzőszámrendszereken alapul.⁴

Andorka Rudolf tudományos pályájának néhány további állomása

Andorka Rudolf tudományos tevékenységét és rendszerezési törekvéseit a társadalomstatisztika megújításában mérföldkőnek lehet tekinteni. A továbbiakban – a teljes-

⁴ Itt csupán néhány tematikus indikátorkötetre hívjuk fel a figyelmet: *KSH* [2006], [2012], [2016].

ség igénye nélkül – csupán e nagyon gazdag életmű néhány fejezetébe kívánok tömör betekintést adni. Termékeny életpályájának kézzelfogható eredménye mintegy negyven könyv és négyszáz tanulmány, amelynek szerzője vagy társszerzője volt, továbbá a *Statisztikai Szemlében* megjelent közel 300 írása. Ezek közül érdemes kiemelni a „Bevezetés a szociológiába” (Andorka [2006]) című népszerű kötetet, ami Andorka húszéves tudományos kutatói és oktatói tapasztalata alapján szociológia- és társadalomismeret-hallgatóknak készült, de oktatók számára is nélkülözhetetlen referenciamunka.

Andorka munkásságának áttekintése kapcsán érdemes felidézni egyik mondását: „az ember nem választja, de alakítja a sorsát”. Ez többnyire az általa kutatott kérdéskörökre is érvényes. Tudományos pályáját a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetében kezdte 1963-ban, és – elmondása szerint – első témaként azért az alkoholizmust kapta, mert e társadalmi probléma akkoriban nagyon népszerűtlen volt (Andorka–Cseh–Szombathy–Vukovich [1968], Andorka et al. [1972]). A későbbiekben e jelenség – nem kis részben a tudományos eredményeknek köszönhetően – politikailag is fokozatosan „elfogadottá” vált, és megvetette az alapját az egyre terebélyesedő devianciakutatásoknak. Így jelent meg többek között „A társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon” című kötet (Andorka et al. [1986]), amely alaposan és tárgyilagosan mutatja be az öngyilkosság, az alkoholizmus, a lelki betegségek és a bűnözés állapotát, okait, az orvoslás és a megelőzés lehetőségeit.

Nagy politikai vihart okozott Andorka 1964-ben megjelent írása a *születésszám alakulásáról*, és ezért – letiltás miatt – e témában egy ideig nem publikálhatott.⁵ E tárgykörben megjelent írásai (Andorka [1964], [1969]) szakmai szempontból azonban fordulatot hoztak az 1960-as évek első felében zajlott népesedési vitában, mert matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásával próbálták megmagyarázni a születésszám alacsony voltát. A későbbiekben kutatásait a fejlett országokra is kiterjesztette, és e kérdéssel foglalkozó könyvét (Andorka [1987]) nemzetközi szakmai körökben is alapműnek tekintették.

Az 1960-as és 1980-as évek között végzett *társadalmimobilitás-vizsgálatok* alapvetően ugyancsak Andorka Rudolf nevéhez köthetők. Széles körű munkássága révén e témakörben is nemzetközi hírnévre tett szert. Csupán a *Statisztikai Szemlében* tizenöt írása jelent meg 1972 és 1995 között különböző, társadalmi mobilitással összefüggő kérdésekről. Ezeknek egy része a legújabb matematikai-statisztikai módszerek

⁵ Az írás előzményeként kell megemlíteni, hogy az 1960-as évek elején mélypontra zuhant születésszám miatt társadalmi vita bontakozott ki a közéleti kérdésekkel foglalkozó értelmiségiek körében. A vita vezéralakja Fekete Gyula író volt, aki a rendszer családelленességével magyarázta a magyarság fogyását, és ennek jövőbeli veszélyeire hívta a figyelmet. Andorka a népességfogyás gazdasági következményeit tudományos alaposággal mutatta be, és ily módon alátámasztotta a vészharang kongatásával vádolt értelmiségi kör állítását. Ezt a rendszer természetesen nem tolerálta, ezért eltiltották a témakör további kutatásától. A történeteknek ugyanakkor megvolt a hatásuk: nagyrészt ezek következtében született meg 1967-ben az első népesedéspolitikai intézkedés.

alkalmazását, illetve azok mobilitásvizsgálatokban való tesztelését szolgálta (Andorka [1978], [1982]).⁶

Miután a KSH-ban Andorka Rudolf osztályához tartozott az életmód- és ezzel kapcsolatosan az időmérleg-vizsgálatok gondozása, a neves statisztikus részt vett azok eredményeinek elemzésében is. A közreadott írásokból (Andorka–Falussy [1980], Andorka–Falussy–Harcza [1982]) kiderül, hogy a magyar társadalom életmódja erősen munkacentrikus volt, és az egyes társadalmi csoportok közötti – nemzetközi mércével nézve – viszonylag alacsony jövedelmi különbségek mögött a munkaterhelésben meglevő, nagyfokú társadalmi különbségek húzódtak meg.

Az életmű jövőnek szóló üzenete és a társadalomtudományok fejlődése

Andorka életművének és még inkább a műveiben megjelenő társadalomszemléletnek,⁷ valamint annak átültetésének a társadalomstatisztikai gyakorlatba fontos üzenetértéke van nemcsak a jelen, hanem a belátható jövő szempontjából is. Az 1950-es évektől kezdve napvilágot látott közgazdasági és szociológiai elméletek, módszerek birtokában megfelelő áttekintése volt a társadalom és a gazdaság nagy rendszereinek és alrendszereinek a működéséről. Ezek az ismeretek alapozták meg a rendszerszemléletű megközelítését, ami nagymértékben segítette Andorkát a társadalmi problémák felismerésében és azok empirikus eszközökkel való bemutatásában. Példaként itt csupán néhány fontosabb, a korabeli társadalompolitika fókuszába került témakört említek meg.

1. Az 1970-es és az 1980-as években a hivatalos politika nem nézte jó szemmel a vidéken élők mezőgazdasági kiegészítő jövedelemszerzését, mert az rontotta a nagyvárosi munkásság jövedelmi pozícióját. E tevékenység visszaszorítása érdekében ezért intézkedéseket terveztek. Ilyen légkörben jelentek meg részben a Társadalomstatisztikai, részben a Mezőgazdasági főosztálynak azok a kiadványai, amelyek cáfolták a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet folytatók meggazdagodását. Valójában ugyanis a mezőgazdasági kistermelésre fordított idő hozadéka (óraberre átszámított jövedelme) messze elmaradt a városi munkásság órabéréától (Andorka–Falussy [1980], Harcza [1983]).

⁶ Ezek a matematikai-statisztikai modellek a keresztátlás módszerekhez viszonyítva nagyobb pontossággal tudták kimutatni például azt, hogy a szülők társadalmi csoportja milyen erősséggel határozza meg gyermekeik társadalmi státusát, illetve odakerülésük esélyét.

⁷ Andorka társadalomszemléletében meghatározó vonásnak tekinthetjük, hogy – igen komoly társadalomtörténeti ismeretek birtokában – képes volt a társadalmi problémák fontosság szerinti szelektálására, valamint a társadalmi folyamatok és jelenségek összefüggéseikben való kezelésére.

2. Az 1970-es évek végéig a hivatalos politika „jelelte” a *szegénység, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek* problematikáját, ezért a KSH legfeljebb közvetett formában (az alsó kvintilisbe tartozókat jövedelmi szempontból hátrányos helyzetüként definiálva) hozhatott nyilvánosságra erre vonatkozó adatokat. Majd az 1970-es években végzett jövedelmi, társadalmi rétegződési, valamint életmódvizsgálatok eredményeit ugyan fokozatosan, de közölni lehetett, így nyilvánvalóvá váltak a társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység. Ennek nyomán a politikai „közbeszéd” is mindinkább befogadta e problémákat, és kezelésükre társadalmi programokat fogalmaztak meg (Andorka [1978]).

3. Az 1970-es évek végéig a *nemzedéki, ezen belül is az ifjúság körében jelentkező problémák* csak felületesen láttak napvilágot, tehát nem kerültek felszínre a nemzedéki újratermelődést érintő feszültségek.⁸ A feltáró jellegű „kiskaput” a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Társadalomtudományi Intézete nyitotta meg, amelynek felkérésére a Társadalomstatisztikai főosztály égisze alatt számos kiadványt adtak ki. Ezek tényszerűen mutatták be az ifjúság és ezen belül a családalapító fiatalok társadalmi problémáit (Harcsa [1984]). A társadalomtudományok korabeli fejlődése tehát ösztönözte a statisztikai módszertan fejlődését is.

Tény, hogy ekkortájt a közgazdaságtant és a szociológiát a társadalom működésével és szerkezetével kapcsolatos „nagy” kérdések foglalkoztatták, amelyek eleve igényelték a rendszerszemléletű megközelítést.⁹ E megközelítés a társadalom egészének bemutatását, valamint az egyes alrendszerek közötti kölcsönös kapcsolatok feltárását helyezte előtérbe. Az is tény, hogy ugyan az utóbbi időszakban is születtek meghatározó jelentőségű társadalomelméleti teóriák, azok többnyire csak a nagy rendszerek egy-egy jellemző vonásának a magyarázatára szorítkoznak. A szelektálatlan információk tengerében pedig a rendezőelvek nem, vagy legfeljebb csak részlegesen jelennek meg. Így nem véletlen, hogy ilyen körülmények között a káoszelméletek is „felvirágoztak” (lásd például Fokasz [2003]).

⁸ A megfogalmazást *Gazsó Ferenctől*, a korabeli ifjúságkutatások vezetőjétől vettem át, aki számos, empirikus alapokra támaszkodó tanulmány tanulságaként megállapította, a 15–29 éves ifjúság és azon belül különösen a családalapító korban levők életkörülményei fokozatosan romlottak az idősebb nemzedékek életkörülményeihez képest.

⁹ Illusztrálásképpen felsorolunk néhány olyan, alapvetően elméleti kérdésekkel foglalkozó szerzőt, akiknek műveit Andorka ismertette a *Statisztikai Szemlében*. Írásainak nagy része az 1960-as és az 1970-es évtizedben látott napvilágot: Lange, O.: Az újratermelés és a felhalmozás elmélete; Lange, O.: Az optimális döntések. A programozás elvei; Stone, R.: Az idényszerűség kiegyenlítésének modelljei; Sadowski, W.: A gazdasági növekedés ökonometriai modellje; Frisch, R.: Makroökonómiai döntési modellek; Ball, R. J.: A gazdasági növekedés Cambridge-i modellje; Tinbergen, J.: A világgazdaság alakítása; Meade, J. E.: A gazdasági növekedés neoklasszikus elmélete; Pawlowski, Z.: Az ökonometriai költségelemzés modelljei; Myrdal, G.: Ázsiai dráma. Vizsgálódás a nemzetek szegénységéről; Miller, S. M. – Riessman, F.: Társadalmi osztály és szociálpolitika; Tinbergen, J.: A jövedelemeloszlás pozitív és normatív elmélete; Tinbergen, J.: Társadalombiztosítás és egy széles körű politika gazdasági vonatkozásai; Batchelder, A. B.: A szegénység gazdaságtana; Olson, M.: Új problémák a szociálpolitikában: a társadalmi jelzőszámok és a társadalmi beszámoló jelentés értelme; Mesarivic, M. – Pestel, E.: Fordulópontnál az emberiség stb.

Úgy vélem, hogy az előbbiekkal összefüggésben egyre inkább romlik egyes társadalomtudományok (elsősorban a szociológia) önreflexiók képessége. Egy korábbi, ezzel kapcsolatos írásomban arra hívtam fel a figyelmet, hogy a szociológiában érvényesülő szakmai „mainstream” meglehetősen jól belesimul a társadalomfejlődés fő vonulatába, a fogyasztói társadalomba (*Harcza* [2016]). Az alternatív társadalomfejlődés teóriáinak még nem sikerült kellő teret hódítaniuk és tömeges társadalmi támogatáshoz jutniuk, ami a fenntartható fejlődés elméletére szintén igaz. Ez a körülmény azonban bizonyos mértékig kihat a statisztikai módszertan fejlődésére is (*Harcza* [2011]).

Az ugyancsak tény, hogy a „kritikai közgazdászok” (*Joseph Stiglitz, Thomas Piketty* stb.) saját területükön jelentős gondokat észlelnek. Ezzel összefüggésben elég, ha csupán a 2008. évi világgazdasági válság kihívása kapcsán született Stiglitz-jelentésre gondolunk, ami – többek között – nagyon fontos statisztikai ajánlásokat fogalmaz meg annak érdekében, hogy a döntéshozók a társadalom és a gazdaság háttérbe szorult valóságáról releváns képet kapjanak. Eltelt egy évtized, és a jelentés tudományos felismerései, ajánlásai fokozatosan „felpuhultak”, miután kiderült, hogy viszonylag kisebb korrekciókkal is úrrá lehet lenni a helyzeten.

Mindezek alapján szubjektív véleményem az, hogy a belátható jövőt illetően – a makro- és a társadalomstatisztika esetében – továbbra is a részletkérdések¹⁰ (*Harcza* [2017]) feltárására irányuló „apró lépések” lesznek dominánsak, és ez fogja megha-

¹⁰ A „részletkérdések” minősítést abból a nézőpontból fogalmaztam meg, hogy a makroszociológia láthatóan kerül a társadalom működésével kapcsolatos „nagy kérdéseket”, így többek között a társadalmak működésével, valamint az azok magyarázatával foglalkozó, empirikusan is megalapozott elméletek megfogalmazását. Feltételezhető, hogy ez nem igazán véletlen, és mögötte részben a korábbi teóriák távlatosan gyenge relevanciája húzódik meg, amelyeknek az empirikus megalapozottsága – utólag értékelve – meglehetősen kérdéses. Arról van szó, hogy az utóbbi évtizedekben számos (például ipari, modern, posztmodern, tudás(alapú), hálózati, információs, kockázati, multiopciós, élménytársadalmi stb.) társadalomelmélet látott napvilágot, amelyek diagnosztikus céllal megfogalmazott társadalomfogalmaknak is tekinthetők. Közös vonásuk, hogy mindegyikük egy-egy sajátos társadalomképhez, értékrendhez köthető, továbbá, hogy szükségszerűen egy leegyszerűsített társadalomképet próbálnak egészsként venni. Értékrendjük válogatja, hogy az adott elméleten belül mely értékek kerülnek előtérbe, és melyek háttérbe.

Érdeemes megemlíteni azt az utóbbi időszakban megfigyelhető felfogást is, ami meghatározónak véli például a Big Data által kínált lehetőségeket a szociológia, valamint a társadalomstatisztika empirikus alapjainak megújítása szempontjából. Vitathatatlan, hogy e felfogás bizonyos részletproblémák feltárásában új eszközöket nyújthat, azonban szerepe – miután ez az információforrás is alapvetően a „hogyan” kérdések megválaszolásához járul hozzá a társadalom működésének átfogó megértésében – az oksági magyarázatokat illetően viszonylag szerény lehet. Talán nem túlzás azt állítani, hogy inkább csak a fogyasztói társadalom működésének bizonyos szegmenseire vonatkozóan adhat értékes információkat.

A Big Data-t olyan „részletkérdések” vizsgálatára tartom alkalmasnak, mint a társadalomban működő különböző szintű kommunikációs rendszerekben megjelenő tartalmak célorientált bemutatása és e tartalmak összekapcsolása révén a társadalmi hálózatok működési jellemzőinek a feltárása. Ám e hálózatok, illetve tevékenységük csupán egy szegmensét képezik a sokdimenziós társadalmi térben megjelenő jelenségeknek és folyamatoknak. Tény, hogy az így kapott információk önmagukban is hasznosak, azonban messze nem adhatnak elégséges alapot a „társadalmi egészszel” kapcsolatos működés megértéséhez.

tározni az elméletek, a módszerek, illetve az empiria fejlődését is. Ám bizonyos, hogy hosszabb távlatokban – a társadalomban bekövetkezett nagyobb léptékű változások nyomán – születnek majd kellően releváns elméletek és módszerek is a társadalmak működésének bemutatásához.

*

Andorka méltatása kapcsán, zárógondolatként arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ma már egyre kevesebb az olyan nagy formátumú, iskolateremtő személyiség, mint amilyen ő volt. Egyre kevesebben vannak, akik nemzetközi elismertségük birtokában nemcsak szaktudományuk művelését, hanem azok eredményeinek a társadalompolitikai vezetés felé közvetítését is hivatásuknak érzik. Különösen igaz ez a társadalomstatisztika, valamint iktartása, a makroszociológia esetében, hiszen ezek fejlődéséhez – miként azt a társadalomtörténeti analógiák is érzékeltették – feltétlenül szükséges a társadalompolitikai döntés-előkészítési rendszer igényeinek a megfogalmazása.

Irodalom

- ANDORKA R. [1964]: A születésszám alakulásának gazdasági hatásai. *Demográfia*. 7. évf. 3–4. sz. 442–450. old.
- ANDORKA R. [1969]: A születésszám gazdasági és társadalmi tényezői Magyarországon. *Valóság*. 3. sz. 26–39. old.
- ANDORKA R. [1978]: Társadalmi szerkezet és társadalmi mobilitás. Társadalmi tervezés és társadalompolitika. *Szociológia*. 7. évf. 545–552. old.
- ANDORKA R. [1982]: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- ANDORKA R. [1983]: A társadalomstatisztika kezdetei Keleti Károly munkásságában. *Statisztikai Szemle*. 61. évf. 10. sz. 1059–1069. old.
- ANDORKA R. [1984]: Társadalomstatisztika az 1930-as években. *Statisztikai Szemle*. 62. évf. 4. sz. 397–413. old.
- ANDORKA R. [1985]: Társadalmi elszámolási rendszerek. (A Social Accounting Systems. Essays on the State of Art. Academic Press. New York. 1981. 479. p. könyv ismertetése.) *Statisztikai Szemle*. 63. évf. 1. sz. 109–111. old.
- ANDORKA R. [1987]: *Gyermekszám a fejlett országokban*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- ANDORKA R. [2006]: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó. Budapest.
- ANDORKA R. – BUDA B. – CSEH-SZOMBATHY L. – HEGEDŰS I. – G. KISS J. – SIMON GY. [1972]: *Az alkoholizmus kifejlődésének tényezői*. Statisztikai Kiadó. Budapest.
- ANDORKA R. – BUDA B. – KOLOZSI B. – PATAKI F. – MOKSONY F. – DONGA K. – MÜNNICH I. – VÁG A. – GYÖRGY I. [1986]: *A társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon*. Kossuth Kiadó. Budapest.

- ANDORKA R. – CSEH-SZOMBATHY L. – VUKOVICH GY. [1968]: *Alkoholizmus*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- ANDORKA R. – FALUSSY B. [1980]: A magyar társadalom életmódja az 1976–1977. évi felvétel alapján I., II. *Statisztikai Szemle*. 58. évf. 8–9. sz. 828–842. old., 10. sz. 949–971. old.
- ANDORKA R. – FALUSSY B. – HARCSA I. [1982]: *Időmérleg. A magyar társadalom életmódja az 1976/77. évi időmérleg felvétele alapján. Részletes adatok*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- ANDORKA R. – ILLÉS J. [1972]: Társadalomstatisztikai rendszerezési törekvések. *Statisztikai Szemle*. 50. évf. 4. sz. 412–413. old.
- ANDORKA R. – KULCSÁR R. [1975]: Egy társadalmi jelzőszámrendszer körvonalai I., II. *Statisztikai Szemle*. 53. évf. 5. sz. 459–478. old., 6. sz. 589–607. old.
- FOKASZ N. (szerk.) [2003]: *Káosz és nem lineáris dinamika a társadalomtudományokban*. Typotex Kiadó. Budapest.
- HARCSA I. [1983]: *A háztáji és kisegítő gazdaság az életmód alakulásában*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- HARCSA I. [1984]: *Az ifjúság életkörülményei I. – Gyermek a családban*. Ifjúságstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- HARCSA I. [2011]: Gondolatok a társadalmi fejlődés méréséről. *Statisztikai Szemle*. 89. évf. 10–11. sz. 1081–1097. old.
- HARCSA I. [2012]: Helyzetkép a társadalmi fenntarthatóságról az értékrendszerek és a jelzőszámok tükrében. *Statisztikai Szemle*. 90. évf. 10. sz. 905–924. old.
- HARCSA I. [2016]: Társadalmi tagolódás és társadalomkép kapcsolata. Néhány alapvetés és kulcskérdés az alternatív megközelítés jegyében. *Replika*. 96–97. sz. 173–187. old.
- HARCSA I. [2017]: A szociológia válsága, versus ideológiai „ingajarat csapdából csapdába”. Párhuzamos nézőpontok. *Replika*. 103. sz. 169–182. old.
- KELETI K. [1871]: *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából*. Ráth Mór kiadója. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2006]: *Helyzetkép a lakásviszonyokról, 1999–2005*. Budapest.
- KSH [2012]: *A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztődés (Laeken-i indikátorok)*. Budapest.
- KSH [2016]: *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon*. Budapest.
- STONE, R. [1971]: *Demographic Accounting and Modell-building*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris.